

Filozofické aspekty automatizace velení a řízení v armádě

Vědeckotechnický rozvoj jako neoddelitelná, podřízená součást světového revolučního procesu, je konkrétním výrazem projevů společenského pokroku ve druhé polovině dvacátého století. Projevuje se ve vědě a technice, ve výrobní i nevýrobní sféře, podstatným způsobem ovlivňuje všechny oblasti života společnosti, včetně vojenství. Má protikladné sociální důsledky v kapitalisticky rozvinutých zemích i v zemích socialistického společenství.

Imperialistické země, které se opírají o obrovský ekonomický potenciál a o efektivní zavádění vědeckotechnického pokroku do výroby, využívají všeho, co vytvořily předchozí i současné generace s cílem zvýšit zisk, upevnit neomezenou vládu monopolů, obnovit své mocenskopolitické postavení na světě i za cenu rozpoutání světové termonukleární války. „Největším zločinem imperialismu vůči národům,“ uvádí se v Programu KSSS, „je nebyvalé rozsáhlé jaderné a jiné zbrojení, které rozpoutal. Toto zbrojení přináší monopolům nevýdané zisky. Obrovské vojenské výdaje doléhají jako těžké břímě na bedra pracujících. Monopoly vyrábějící zbraně, generální štáb, státní byrokracie, ideologický aparát a militarizovaná věda, které splynuly s vojenskoprůmyslovým komplexem, se staly nejhorlivějšími hlasateli a organizátory dobrodružné a agresivní politiky. Zlověstný svazek fabrikantů smrti a imperialistické státní moci je oporou krajní reakce, trvalým a vzrůstajícím zdrojem válečného nebezpečí a přesvědčivým důkazem politické, sociální a mravní neudržitelnosti kapitalistické soustavy.“ (Program Komunistické strany Sovětského svazu. Nová redakce

schválená XXVII. sjezdem KSSS. Rudé právo, 8. března 1986, s. 3.)

V socialistické společnosti je vědeckotechnický rozvoj při své vnější podobnosti začleněn do kvalitativně jiného systému sociálně ekonomického, politického a duchovního života. Slouží k neustálému vzestupu hmotné a kulturní úrovně lidu, všestrannému a harmonickému rozvoji osobnosti, k vybudování materiální technické základny komunismu, ke zdokonalování celého systému společenských vztahů a k rozvoji socialistického způsobu života ve všech jeho oblastech. Vytváří podmínky pro řešení globálních problémů lidstva, je spojen s bojem za mír a celospolečenský pokrok.

Obdobné protikladné cíle jsou naplňovány při využívání vědeckotechnického pokroku ve sféře vojenství. Představitelé imperialismu se neskrývají svými cíli dosáhnout vojenské převahy nad světovým socialismem, aby mohli diktovat svou vůli jiným národům a státům. Čím více společenský vývoj podlamuje pozice imperialismu, tím více je jeho politika nepřátelská zájmům národů. „Imperialismus klade tvrdý odpor společenskému pokroku, pokouší se zastavit chod dějin, narušit pozice socialismu a dosáhnout ve světovém měřítku sociální odvety,“ uvádí se v Programu KSSS. (Tamtéž, s. 3.)

Nutnost realizovat výsledky vědeckotechnického pokroku ve sféře vojenství neapravení z vnitřních potřeb socialismu. Dokud však existuje nebezpečí ohrožení světového socialismu imperialismem, je potřebné připravit ozbrojené síly socialistických ze-

mí ke zmaření intrik imperialismu a k porážce agresora také využitím vědeckotechnického pokroku ve sféře vojensktví. V Deklaraci politického poradního výboru členských států Varšavské smlouvy je zdůrazněno, že členské státy Varšavské smlouvy se za žádných okolností nezřeknou bezpečnosti svých národů. Neusilují o dosažení vojenské převahy, ale také nepřipustí vojenskou převahu nad sebou. Jsou rozhodnými odpůrci horečného zbrojení a jeho stupňování a zasazují se o zajištění rovnováhy sil na co nejvyšší úrovni. Hlavním cílem jejich zahraniční politiky bylo a zůstává odstranění hrozby jaderné války, snížení úrovně vojenské konfrontace, rozvoj mezinárodních vztahů v duchu mírového soužití a uvolňování. Dokladem této politiky jsou i nové návrhy obsažené v politické zprávě ÚV KSSS XXVII. sjezdu KSSS, které dávají významné podněty mezinárodním jednáním k posílení důvěry a bezpečnosti a k postupnému odzbrojení.

V současné době stojí před zeměmi socialistického společenství a armádami Varšavské smlouvy úkol neustále vytvářet takové podmínky, které by vylučovaly vojenskostrategickou převahu sil imperialismu. Vysoká bojová pohotovost, bdělost a všestranná připravenost armád Varšavské smlouvy se stává v současné době, spolu s růstem vlivu zemí socialistického spole-

čenství a pokrokových sil celého světa, konstitutivním faktorem světového míru a základním předpokladem k zabránění možné agrese imperialismu proti silám socialistického pokroku.

K naplňování těchto požadavků v současné etapě vývoje armád zemí socialistického společenství výrazně přispívají procesy zavádění automatizačních prostředků do nejrůznějších vojenských činností. V naší armádě se s nimi setkáváme ve dvou relativně samostatných, avšak dialekticky a neoddělitelně spjatých činnostech.

Za prvé jde o automatizované řídicí prostředky bojové techniky, za druhé o automatizační prostředky, používané v systému velení a řízení vojsk.

Vzhledem k tomu, že procesy automatizace přicházejí jako kvalitativně nový prvek, který již zdokonalil v mnoha oblastech řízení bojové techniky a že uplatnění automatizačních prostředků, reprezentované především výpočetní technikou, se stává stále více pravidelnější při řízení a velení vojskům, je potřebné uvědomit si některé širší, obecnější filozofické souvislosti těchto procesů, které vstupují do vědomí realizátorů vědeckotechnického pokroku v naší armádě a které konečnou měrou mohou přispět ke zkvalitnění komplexní přípravy velitelů a štábů naší armády.

Filozofické aspekty zavádění automatizovaných řídicích prostředků bojové techniky

Automatizace řízení techniky ve výrobní sféře, stejně jako vojenské techniky, představuje jeden z významných kvalitativních výrobních i technologických proudů inovací nejvyššího řádu. Vede ke kvalitativním změnám vztahů člověka a techniky ve výrobním procesu i vztahů člověka a vojenské techniky v ozbrojeném zápase.

Její podstatou je nahrazování nejrůznější fyzicky namáhavé manuální práce i rutinních stereotypních činností, které vykonával člověk jako „přívesek stroje“ — strojem. Člověk přestává být svými fyzickými a psychickými silami přímou součástí strojového systému, prostředkem jeho fungování, ale bude vedle něho v kontrolní a regulační funkci.

Karel Marx analyzoval tyto technické, vědecké a společenské proměny postavení výrobce. „Práce se už tolik nejvíce jako uzavřená do výrobního procesu, nýbrž člověk je ve vztahu k výrobnímu procesu samému spíše dozorcem a regulátorem.“ (Marx, K.: Rukopisy Grundrisse II. Praha 1978, s. 336.)

K jakým změnám dochází v těchto procesech ve vztahu člověk a vojenská technika. V návaznosti na změny vztahů člověka a techniky ve strojovém období vedení válek, kdy byl člověk z části osvobozen od funkcí bojového ničení, dopravy a přepravy, které předal vojenské technice a ponechal si jen funkci řízení bojové techniky, dochází v podmínkách využití výsledků vědeckotechnického rozvoje v oblasti automatizace ke „zhmotnění“ poslední bojové funkce člověka — přenesení řízení techniky z člověka na automatické zařízení.

Automatizace řízení bojové techniky je zákonitou etapou zdokonalování bojové techniky, podmíněnou vnitřní logikou rozvoje prostředků ozbrojeného zápasu a vnějšími vlivy politického, ekonomického a vlastního vojenského charakteru.

Proměny vztahů mezi člověkem a vojenskou technikou, podmíněné sociálně politickými a vědeckotechnickými faktory, je možné vyjádřit takto:

— rozvoj systémů „člověk — vojenská

technika" souvisí s předáním všech nových funkcí, které dosud plnil člověk, technickému zařízení; to umožňuje člověku zaujmout takové místo, které více odpovídá jeho podstatě,

— rozvoj systémů „člověk — vojenská technika“ se uskutečňuje neustálým růstem funkcí, které plní vojenská technika, a zvyšováním její efektivity, v nejednom případě za cenu růstu její složitosti,

— rozvoj systémů „člověk — vojenská technika“ je spojen s růstem jejich diferenciace v závislosti na specifické nových druhů vojenské techniky, dělby práce mezi jednotlivými vojenskými odbornostmi a specifické vojenských úkolů.

Objektivní nutnost předání bojových funkcí člověka technice byla vyvolána rozporům mezi reálnými možnostmi „výkonosti“ techniky a omezenou možností jejího efektivního využití člověkem, vzhledem k jeho fyzickým, psychickým a fyziologickým možnostem a schopnostem.

Také duševní vlastnosti a schopnosti člověka nejsou neomezené, mají své hranice a zcela přirozeně omezují intenzifikaci jeho činnosti v oblasti řízení bojové techniky. Tyto skutečnosti vyžadovaly zásadní řešení formou kvalitativních změn v oblasti technických prostředků řízení bojové techniky, které znamenaly překonání člověka podstatně větší rychlostí, četností nejrůznějších úkolů za jednotku času, vyloučení absence chyb z přehlédnutí, zapomínání či nepozornosti, únavy a vedly k trvalému, stabilnímu výkonu. Tak dochází k vytváření automatických a automatizovaných řídicích systémů bojové techniky zaváděním částečné nebo komplexní automatizace.

I když k procesu automatizace některých činností ve sféře vojenství docházelo před vznikem jaderných zbraní, zavádění jaderných zbraní do výzbroje armád vyžadovalo kvalitativně nové přístupy k procesům automatizace.

Se vznikem jaderných zbraní dochází již v počáteční etapě jejich zavádění do výzbroje armád k potřebě „řídí“ jaderných výbuchů. Efektivní použití tohoto prostředku ničení vůči různým nepřátelským objektům si vynutilo řízení těchto prostředků pomocí automatizačního zařízení, podle předem zpracovaného programu, zabezpečujícího pozemní, vzdušný, podvodní nebo podzemní výbuch. Vznik raket jako dopravního prostředku si vynutilo zavádění jejich automatického řízení.

Je všeobecně známo, že němečtí fašisté ke zvýšení přesnosti zásahu střel „V 1“,

které po startu nebyli schopni řídit, se pokusili nahradit automatické navádění raket na cíl člověkem — pilotem, sebevrahem. Obdobně japonští vojáci, zvaní kamikadze, dopravovali výbušninu na cíl jednoduchými letadly, malými ponorkami, torpédy a za cenu sebeobětování suplovali automatické řízení. Avšak ani tyto barbarské metody řešení rozporů mezi člověkem a technikou, spojené s naváděním prostředků bojového ničení na cíl, nebyly efektivní.

Obdobně došlo ke zdokonalení bojových přepravních prostředků. Ponorky s jaderným pohonem, námořní a vzdušné nosiče raket byly rovněž konstruovány s rozsáhlým využitím automatizační techniky.

Automatické systémy realizují řídicí funkci bojové techniky bez přímé účasti člověka, který není v tomto případě neprospěšně začleněn do systému řízení bojové techniky. Je mimo něj a zapojuje se do činnosti automatického systému řízení bojové techniky jen v případě poruch, prohlídek a nebo havarijních situací.

Z naznačených souvislostí vyplývá, že první proud inovací vojenství, spojený s využíváním výsledků vědeckotechnického pokroku po objevu zbraní hromadného ničení, souvisel s využitím automatizovaných řídicích prostředků bojového ničení, bojových dopravních prostředků a bojových přepravních prostředků. Každá z těchto etap procesu zdokonalování bojové techniky prakticky končila, resp. končí automatizací řízení daného prostředku. Tato první etapa kvalitativního skoku v rozvoji systému „člověk — bojová technika“ po vzniku jaderných zbraní je spojena s automatizovanými řídicími prostředky různé bojové techniky. Systémy tohoto typu jsou předurčeny k řízení jednotlivých zbraní nebo nevelkých zbraňových kompletů jako letoun (autopilot), baterie protiletadlového dělostřelectva, oddíl protiletadlových řízených střel atd.

„Osvobození“ člověka od bojových funkcí neznamená, že by se jeho úloha ve vztahu k bojové technice zmenšila. Automatizace řízení bojové techniky zjednodušuje předchozí řídicí aparát a podstatně zmenšuje počet lidí, kteří se zabývali početnými a jinými mechanickými úkony. Tím, že zbavuje řídicí pracovníky jednotvárné, únavné práce, vytváří příznivější podmínky pro jejich tvůrčí práci a umožňuje jim soustředit se na vlastní oblast řízení.

Před zavedením automatizace plnil člověk v systému „člověk — bojová technika“ především úlohu fyzického subjektu, vykonával určité fyzické funkce při řízení bo-

jové techniky. V automatizovaném systému řízení bojové techniky přestal být člověk pouhým mechanickým prvkem systému, přímo vykonávajícím řídicí funkce, které nemohl vykonávat stroj. Dochází ke kvalitativně novým formám interakce člověka s bojovou technikou. Pouhé mechanické působení člověka na stroj rukama i nohama, pohybování nejrůznějšími pákami, spínači apod. bylo v automatickém systému řízení nahrazeno výměnou informací. Rozvoj výměny informací mezi člověkem a počítačem, kontrolními a měřicími nebo signalizačními přístroji nabyl na významu.

Vědeckotechnický rozvoj ve vojenství i jeho základní projev — automatizace, nejsou jen kvalitativním posunem ve vývoji vědy a techniky, ale současně hlubokým sociálním procesem. Mají vliv nejen na rozvoj všeobecného vzdělání, na vzdělání v oblasti technických a vojenských věd, ale poznamenávají také světónázorovou, sociálně politickou a mravní orientaci člověka, obsah jeho práce, způsoby a formy jeho součinnosti s přírodním prostředím, druhými lidmi, společenskými třídami a jejich prostřednictvím s celou společností.

Mají také vliv na strukturu a dynamiku pracovních potřeb člověka, na styl jeho myšlení, práce, etické a estetické potřeby a zanedbatelný není ani jejich vliv na působení života lidí. Obecně platí, že člověk mění vědeckotechnický rozvojem materiálně technickou základnu společnosti, všechny sféry života společnosti, ale také sebe samého.

Vědecké, světónázorové a sociálně politické faktory spojené s automatizací řízení bojové techniky není možné od sebe odtrhnout. Ony se do jisté míry vzájemně podmiňují. Automatizace řízení bojové techniky vzniká a působí v konkrétní společnosti — kapitalismu nebo socialismu, stává se elementem sociálního života, činitelem a zprostředkovatelem protikladných společenských rozporů a vztahů. Absorbuje do sebe sociálně politický obsah i cíle. Procesy automatizace svým způsobem vstupují do zápasu mezi kapitalismem a socialismem. V Programu KSSS jsou analyzovány sociální důsledky vědeckotechnické revoluce za kapitalismu. „Miliony pracujících vyřazených na dlažbu jsou odsouzeny ke ztrátě odborné kvalifikace, mate-

riálnímu strádání a ztrácejí veškeré jistoty do budoucna. Značná část mládeže nemůže najít uplatnění pro své síly a vědomosti a trpí bezvýchodností situace. Masová nezaměstnanost se udržuje při jakémkoli hospodářské konjunktuře a reálná perspektiva jejího dalšího růstu skrývá pro kapitalismus jako společenské zřízení nebezpečí velmi vážných otřesů.“ (Program Komunistické strany Sovětského svazu. Nová redakce schválená XXVII. sjezdem KSSS. Rudé právo, 8. března 1966, s. 3.)

Vědeckotechnický rozvoj v podmínkách socialismu mohutně ovlivňuje všechny stránky současné výroby, celý systém společenských vztahů, samého člověka i jeho životní prostředí a otevírá nové perspektivy pro podstatné zvýšení produktivity práce a pokroku celé společnosti.

Společenský vliv automatizace lze nejvýznamněji spatřovat v ovlivňování ekonomické a třídní struktury společnosti. V podmínkách socialismu posiluje akcelerační faktor pro vytváření beztržní společnosti, neboť napomáhá odstranění rozdílů mezi různými sociálními skupinami formou odstraňování rozdílů mezi charakterem práce těchto skupin, jejich společenským postavením, vzděláním. Dochází k tomu, že dělíci čára mezi dělnickou třídou a inteligencí je v určitých případech pružná a lze říci problematická. V podmínkách automatizovaného řízení techniky není podstatný rozdíl v charakteru jejich práce. Oba pracují s automatizovaným zařízením a kontrolují jeho chod, neliší se podílem manuální a duševní práce, zmenšují a smazávají se rozdíly v požadavcích na kvalifikaci. Automatizace přispívá k odstranění podstatného rozdílu mezi fyzickou a duševní prací.

Procesy automatizace řízení bojové techniky mají vliv na světónázorovou složku duchovní kultury člověka. Zvětšuje se dynamika duchovního rozvoje osobnosti, posiluje se integrace materiální a duchovní kultury, zvětšuje se tvůrčí složka lidské aktivity.

Probíhající procesy automatizace řízení bojové techniky podstatně zvýšily odpovědnost člověka, posílily společenský význam intelektuálního bohatství, duševní zralosti, mravní stability, sociální aktivity osobnosti.

Filozofické aspekty automatizace velení vojskům

Zavádění automatizačních zařízení do procesu velení vojskům má v různých etapách vývoje vojenství specifické zvláš-

nosti, dané dosaženou úrovní vědy, techniky i samotného vojenství. Představuje kvalitativní posun od procesu řízení bojové

techniky nejen svým rozsahem, ale obsahem. K automatizovanému řízení bojové techniky přistupují automatizační prostředky, reprezentované číselnými počítači a jejich periferiemi do oblasti řízení a velení vojskům, kde nahrazují rutinní část práce duševních pracovníků ať již jde o činnosti vědeckotechnického charakteru, činnost administrativní, nebo hodnotící či řídicí. Jde, zjednodušeně řečeno, o proud který vytváří podmínky pro hladký, nerušený, efektivní, bojové technice a početným vojenským kolektivům odpovídající systém velení vojskům, který spojuje činnost subjektu vojenského řízení a velení (technika, operátora, velitele) a automatizační prostředky v jeden celek.

Objevitelná nutnost využívání automatizačních prostředků velení a řízení vyplývá z omezených psycho-fyziologických schopností člověka, který nebyl s to splnit úkoly řízení vzhledem k prostorovému rozmachu ozbrojeného zápasu vedeného jadernými zbraněmi, změněným formám a způsobům ozbrojeného zápasu, složitější organizační struktuře armády, náročnější a složitější organizaci součinnosti. Prudce vzrostla potřeba informací o nepřátelských prostředcích hromadného ničení, údajů o radiální a chemické situaci. Nezbytnými se staly informace o radiotechnických prostředcích, operačních a taktických výsadách apod. To vše kladlo zvýšené nároky na subjekt vojenského řízení.

K zabezpečení těchto nových a náročnějších úkolů docházelo nejdříve zvýšením počtu štábních pracovníků bez podstatné kvalitativní změny jejich technického vybavení. Docházelo k tomu, že štáby „obrástly“ složkami, odděleními, skupinami pracovníků, stávaly se těžkopádnými, málo mobilními a operativními.

Ve druhé etapě byl důraz položen na zkvalitnění odborné připravenosti štábních pracovníků a na postupné využívání technických prostředků velení, které nahrazují člověka (operátora, velitele) v procesu sběru a získávání informací, v jejich zpracování jak písemném, tak grafickém, a také zabezpečují jejich předávání. Toto řešení je a bude i v budoucnosti perspektivní, i když má také jisté meze. Psychologické vlastnosti a schopnosti člověka nejsou neomezené, mají své hranice a přirozeně omezují intenzifikaci jeho činnosti v oblasti velení. Lidský rozum, který má obrovské tvůrčí možnosti, pružnost, dynamič-

nost, analytické a logické schopnosti, nevyniká velkou rychlostí funkce a rychle se unavuje. Přitom objem lidské paměti je omezený, svou úlohu sehrávají i emocionální stavy člověka v bojových podmínkách.

Kvalitativně vyšší etapou velení je komplexní automatizace velení vojskům, která však nemůže být zúžena jen na zavádění příslušné techniky, ale je závislá na naplnění řady organizačních, kvalifikačních a jiných předpokladů.

V souvislosti s procesy automatizace řízení a velení vystupuje celá řada otázek, jejichž zodpovězení není zanedbatelné z hlediska přípravy velitelů a štábů, které budou využívat této nové etapy vědeckotechnického pokroku v procesu velení a řízení vojsk. Znamenají procesy komplexní automatizace velení a řízení, úplné nahrazení člověka technikou; je automatizovaný systém řízení a velení vojskům procesem politicky a třídně neutrálním; jaké jsou meze hranice vytváření umělé inteligence — nahrazující člověka; jaké světově názorové, metodologické, sociálně politické, psychologické, mravní, vědecké, technické souvislosti, problémy a rozpory nastoluje proces automatizace řízení a velení?

Současné i budoucí procesy automatizace velení a řízení nejsou realizovatelné výlučně technickými prostředky, byť by byly sebedokonalejší. Řízení a velení vojskům vždy bylo a bude svou podstatou konkrétně historickým, třídním atributem lidské činnosti, stroj nemůže nikdy úplně nahradit člověka ani při nejvyšším stupni automatizace a „umělé inteligence“.

I nejdokonalejší stroj je a zůstane mrtevým fyzikálně technickým produktem člověka, který jej nejen vytvořil, ale i řídí. Stroj nemůže bez člověka plnit nejen logické, ale ani prosté mechanické funkce. Samočinný počítač „pracuje“ podle programu, který mu zadal člověk.

Člověk je tvůrcem stroje, zadává počítači program, kontroluje a řídí jeho činnost — byl, je a zůstává ústředním prvkem systému člověk a počítač, i kdyby byly počítače sebedokonalejší. Vždy zůstane vztah člověk — stroj vztahem subjekt práce — nástroj.

Procesy řízení a velení v armádě vždy budou uvědomělou činností člověka, nositele i vykonavatele politické vůle vládnoucí třídy k naplnění jejich cílů.